

**Синтаксичний практикум у системі формування комунікативної
компетентності майбутніх словесників**

Зоя Столяр,

аспірант, викладач кафедри української мови

Національного університету «Острозька академія»

Постановка проблеми. Особлива увага у вищій школі приділяється сьогодні розвитку мовленнєвих здібностей особистості, що свідчить про пріоритетність лінгвістичної освіти в Україні, а вільне володіння українською мовою вважається умовою та засобом успішної соціалізації особистості в сучасному інформатизованому суспільстві, що значною мірою залежить від її здатності до ефективної комунікації. Підготовка майбутнього компетентного фахівця педагогічної галузі передбачає оволодіння студентами-філологами професійним мовленням, а, отже, мовними, мовленнєвими та комунікативними здібностями. Найпродуктивнішим, на нашу думку, цей процес є під час вивчення синтаксичного матеріалу, оскільки саме цей розділ мовознавчої науки, що перебуває на вершині ієрархії мовних рівнів, розкриває потенційні функціональні можливості одиниць нижчих рівнів, а також повною мірою реалізує комунікативну функцію мови. Тому в аспекті компетентної освіти, що покликана сформувати вмілого комуніканта, цей розділ привертає чи не найбільше уваги лінгвістів і методистів. Причиною такого стану речей є те, що дослідження в цій галузі є досить динамічними, а тому синтаксична теорія і практика її вивчення перебувають у постійному розвитку і зазнають вдосконалення.

Актуальність дослідження. Процеси та події, що відбулися у світі в кінці ХХ – на початку ХХІ століть, інформатизація та комп'ютеризація всіх

сфер життєдіяльності людства свідчать про зростання ролі комунікації в його суспільному житті. Перед системою освіти постає проблема мовленнєвого розвитку суб'єкта навчальної діяльності, показником якого є комунікативність, тобто здатність студента до спілкування, а це зумовлює активне використання учасником комунікативного акту засобів мови, вміння сприймати і відтворювати зміст чужого висловлювання, продукувати власні усні й письмові тексти в різноманітних життєвих ситуаціях, а тому звернення до питання ефективної організації навчально-виховного процесу у ВНЗ із метою формування комунікативної компетентності у студентів-філологів є надзвичайно актуальним сьогодні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій із теми. Вважаємо, що на часі вивчення синтаксичного матеріалу за комунікативно-діяльнісним підходом, що був об'єктом дисертаційних досліджень І. О. Кухарчук (комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури), С. А. Омельчука (формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису), С. І. Єрмоленко (лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах) тощо. Питання комунікативної організації синтаксичного матеріалу активно вивчали в наукових розвідках А. П. Загнітко, М. В. Мірченко, М. С. Вашуленко, Т. О. Ладиженська, Г. Т. Шелехова, Н. В. Гуїванюк, К. М. Плиско, К. Ф. Шульжук, Т. Д. Гнаткович та ін. Перелік прізвищ дослідників цього питання свідчить про перспективність дослідження синтаксичної організації мови з метою розв'язання комунікативних потреб компетентної мовної особистості.

Мета статті полягає у пошукові найпродуктивніших шляхів і засобів підвищення професійної культури мовлення майбутніх педагогів-лінгвістів під час практичних занять із синтаксису української мови.

Виклад основного матеріалу. Організація навчально-виховної роботи над вдосконаленням умінь ефективної комунікації вимагає розгляду її

лінгводидактичних засад. Як зазначає Г. Т. Шелехова, процес формування мовленнєвих умінь потребує створення системи мовленнєвих вправ, які лінгводидакти ділять на: а) рецептивні, б) репродуктивні, в) продуктивні [5, с. 9]. До першого типу належать загальномовленнєві і стилістичні вправи, що потребують сприйняття, усвідомлення й фіксації в пам'яті реципієнта отриманої інформації, «характеристики мовних засобів або тексту з певного погляду, групування мовних засобів за вказаною ознакою, їх оцінку й аналіз, знаходження стилістичної невідповідності в сприйнятому висловлюванні тощо» [5, с. 9]. Другий тип вправ пов'язано з умінням учасників навчально-виховного процесу відтворювати здобуті знання; такі вправи «передбачають добір мовних засобів за певною ознакою, поширення речень і вставку слів за змістом, відповіді на запитання, перекази тощо» [5, с. 9]. Продуктивні вправи передбачають креативне застосування набутих знань у нетипових або нових ситуаціях; до них віднесено трансформування текстів, їх редагування, складання діалогів, полілогів, а також написання текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення. Вправи як практичний метод навчання закріплюють теоретичні відомості про мовні явища й перетворюють їх у систему практичних дій.

До вправ на вдосконалення мовлення, як зазначає О. А. Кучерук, віднесено комунікативні, мовленнєві та мовні. Комунікативними є вправи, які виконуються з метою набуття вмінь і навичок ефективного спілкування (комунікативно-ситуативні, проблемно-ситуативні, ситуативно-діалогічні), мовленнєвими – які виконуються для набуття необхідних мовленнєвих умінь і навичок (написання творів, есе, відгуків, рецензій та ін.), а мовними – ті, що сприяють практичному засвоєнню мовних питань і набуттю необхідних навчально-мовних компетентностей (аналіз мовного матеріалу, конструювання речень, заміна одних мовних явищ іншими тощо) [2, с. 32].

Засвоєння мовних норм, а відповідно – мовленнєвих, відбувається у процесі комунікативної діяльності, спілкування, що є суспільною необхідністю людства, саме тому основним засобом розвитку мовленнєвої культури у

студентів-філологів під час навчання у ВНЗ є система комунікативно спрямованих навчально-тренувальних вправ, адже вправи – це послідовні дії та операції, що виконуються суб'єктами навчального процесу багаторазово для набуття необхідних практичних умінь і навичок. Т. Д. Гнаткович вважає, що такий метод є одним із головних для формування мовної особистості, бо він «орієнтований на повторювальне виконання дій з метою засвоєння знань та вироблення мовних і мовленнєвих умінь і навичок», – наголошує науковець [1].

Важливою у ключі формування професійної мовнокомунікативної компетентності вважаємо роботу над виробленням умінь і навичок *текстотворення, текстодоповнення, текстовідновлення й текстодослідження* (виділення наше – З. С.): створення текстів різних жанрів і стилів із використанням синтаксичних одиниць, доповнення тексту синтаксичними конструкціями, заміни одних одиниць іншими із застосуванням синтаксичної синонімії тощо. Дослідницько-пошукові вміння студенти мають змогу реалізувати під час виконання завдань на аналіз текстів представників української літератури з метою визначення специфіки, що превалює в текстових матеріалах окремих письменників чи публіцистів. Визначаємо науково-дослідницьку роботу студентів однією з дидактичних умов росту їх професійної мовнокомунікативної компетентності, оскільки її результат є непередбачуваним та креативним вирішенням навчальних проблем, що постають у процесі здобуття знань. Як вважає Т. В. Симоненко, «дослідницькі вміння майбутнього вчителя-філолога, що інтегрують аналітичні, прогностичні, проєктивні та рефлексивні вміння, є важливою складовою професійної грамотності вчителя-словесника» [4, с. 76]. Науковець наголошує на тому, що науково-дослідницька робота студентів – це інтелектуальна праця, спрямована на придбання знань, умінь і навичок. Критеріями сформованості таких якостей особистості є внутрішня потреба до набуття дослідницьких умінь, мотивація такої діяльності, специфіка стилю мислення особистості студента, його творча активність [3].

Ефективним засобом формування мовленнєвих умінь і навичок, а також одночасного виховання загальнолюдських цінностей, любові та поваги до рідної землі, народу й материнської мови є вдало дібраний дидактичний матеріал, зокрема тексти патріотичної тематики, структурні компоненти яких є матеріалом дослідження специфіки синтаксичної організації й самих синтаксичних одиниць; він сприяє виробленню стійкої позитивної мотивації до вивчення курсу, вихованню поваги до професії вчителя-словесника у зв'язку з її значущістю у процесі формування патріотично спрямованої мовної особистості школяра, оскільки саме вчитель української мови та літератури відкриває перед дітьми україномовну картину світу і допомагає глибше її усвідомити. З цією метою варто використовувати дидактичний матеріал, що відповідає етнокультурознавчому та соціолінгвістичному підходам до опанування дисципліни, наприклад:

1. *Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом... От чому мова має таку велику вагу в національному рухові. Тому й вороги наші завжди так старанно пильнували, аби заборонити насамперед нашу мову, аби звести та знищити її доценту. Бо німого, мовляв, похваєш, куди забажаси... (І.Огієнко).*

2. *Національне прозіння й самоусвідомлення себе як сина великого, талановитого, але бездержавного народу почалося в Івана Огієнка з відчуття болю за несправедливо тяжку долю рідної мови, якій випало пройти воістину тяжкий хресний шлях, але не загинути, не розчинитися серед інших, сильніших, мов завдяки обороні її в усі часи кращими національними провідниками.*

Нехай це відчуття, цей біль нашого видатного земляка, який волею політичних обставин “лишився назавжди з чужиною”, бодай краєчком, доторкнеться душі багатьох наших співвітчизників. Нехай сильний і

переконливий зміст цієї книги [“Історія української літературної мови” І. Огієнка – З.С.] ствердить у їхніх серцях чуття не хохла з вихолощеною національною свідомістю, не малороса з принизливим комплексом меншовартості, а Українця. Того українця, хто не лише ніде й ніколи не соромиться і не приховує свого походження, свого коріння, не нехтує рідною мовою, а й стверджує себе, піднімається з колін, щоб випростатися, вийти, врешті, на давно омріяну дорогу свого достойного розвитку (М. Тимошик).

У системі лінгвістичної освіти студентів-філологів варто також використовувати творчі вправи, до яких віднесено комунікативні (метою яких є вдосконалення навичок успішної комунікації) та граматичні – покликані поглибити знання студентів про одиниці синтаксичного рівня (словоформу, словосполучення, речення, текст тощо). Специфікою творчих вправ є те, що вони не передбачають наявності готового дидактичного матеріалу, а його створення власними зусиллями студентів, наприклад: .

Завдання 1.

Укладіть діалог, використовуючи запропоновані етикетні мовні формули. З’ясуйте, чи є вони стилістично маркованими. Проаналізуйте типи утворених речень.

Вітання: Добридень! Доброго здоров’я! Привіт! Здорові будьте! Слава Ісусу Христу!

Прощання: До побачення! На все добре! Бувай! Ходи здоровий!

Подяка: Дякую! Спасибі! Сердечне спасибі! Прийміть щирі слова вдячності!

Вибачення: Пробачте! Простіть! Даруйте! Прошу вибачення!

Ефективною також є професійна підготовка студентів-філологів шляхом моделювання професійних ситуацій, відповідно до яких їм слід відповісти на проблемні питання, створивши педагогічний дискурс: «Як би ви подали початковий матеріал про граматичну основу речення учням 5 класу?», «Уявіть,

що ваші колеги – учні 6 класу. Подайте їм навчальний матеріал про структуру тексту на уроці вивчення нового матеріалу» тощо. Завдання спрямоване на те, щоб актуалізувати теоретичні знання студентів, покращити вміння пристосовуватися до умов мовленнєвої ситуації, а також враховувати її специфіку (уникати надмірної термінологізації, враховувати особливості психологічного й вікового розвитку учнів тощо).

Висновки. Результатом мовленнєвого розвитку студента-філолога є практична мовленнєво-комунікативна діяльність, специфічними рисами якої є усвідомленість, структурованість, вмотивованість, ситуативність, взаємообумовленість репродуктивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності. Спрямування сучасної системи вищої освіти на формування компетентної мовної особистості знайшла своє відбиття в основному підході до навчання – комунікативно-діяльнісному, який визначає мовленнєву діяльність у взаємозв'язку всіх її видів пріоритетною у процесі підготовки фахівців-лінгвістів сфери освіти. Науковці вважають, що його реалізація можлива через застосування активних форм спілкування – бесід, диспутів, конференцій, круглих столів, обговорень, а це дає можливість формувати й удосконалювати вміння монологічного й діалогічного мовлення, складання власних висловлювань різного характеру.

Перспективи подальшого вивчення теми. Навчально-виховний процес у ВНЗ слід здійснювати з урахуванням індивідуальних особливостей учасників навчання, їх пізнавальних інтересів, професійних мотивів, а також суті психічних процесів, що лежать в основі фахової мовленнєвої діяльності з метою їх ефективної адаптації до майбутньої професійної діяльності, а тому подальшого вивчення потребують активні комунікативно спрямовані методи навчання майбутніх словесників під час лекційних, лабораторних занять та самостійної роботи.

1. Гнаткович Т. Д. Синтаксичні вправи в системі формування мовної компетентності школярів / Т. Гнаткович // Дивослово. – 2010. – № 6. – С. 13–18.

2. Кучерук О. А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі : Словник-довідник / Оксана Кучерук. – Житомир : Вид-во «Рута», 2010. – 186 с.

3. Симоненко Т. Педагогічні умови організації науково-дослідницької роботи студентів-філологів у ВНЗ [Електронний ресурс] / Т. Симоненко // Українська мова і література в школі. – К., 2010. – № 3. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Umlsh/2010_3/Symonenko.pdf

4. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів : Моногр. / Тетяна Володимирівна Симоненко. – Черкаси : Вид. Вовчок О.Ю., 2006. – 328 с.

5. Шелехова Г. Т. Система вправ і завдань з формування монологічного і діалогічного мовлення учнів 7 класу на уроках рідної мови [Електронний ресурс] / Галина Шелехова // Українська мова і література в школі. – Київ, 2004. – № 5. – С. 8–19. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Umlsh/2010_8/Shelehova.pdf

Синтаксичний практикум у системі формування комунікативної компетентності майбутніх словесників

У статті порушено питання організації навчально-виховного процесу на філологічних спеціальностях ВНЗ із метою вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок майбутніх учителів-словесників у процесі вивчення синтаксису української мови.

Ключові слова: мовленнєві уміння й навички, комунікативна діяльність, вправи, науково-дослідна робота.

Синтаксический практикум в системе формирования коммуникативной компетентности будущих словесников

В статье поднят вопрос организации учебно-воспитательного процесса на филологических специальностях вузов с целью совершенствования речевых

умений и навыков будущих учителей-словесников в процессе изучения синтаксиса украинского языка.

Ключевые слова: речевые умения и навыки, коммуникативная деятельность, упражнения, научно-исследовательская работа.

*Syntactic workshop in the system of communicative
competence philologists formation*

The article raised the question of the educational process in the philological specialties universities to improve speech skills of future teachers of language and literature in the syntax of the Ukrainian language.

Keywords: speech abilities and skills, communicative activities, exercises, research work.